

دیدگاه‌های اجتماعی در ادب فارسی

طلعت کاویان پور (استادیار)

چکیده

هنر و ادبیات در سراسر حیات خود، تمامی دگرگونی‌هایی را که در جریان تکامل توفانی بشریت، به وقوع پیوسته، با دقت و حساسیت ثبت کرده است. تاریخ و فرهنگ ادبی ما نیز جدا از این قانون نیست. در این مقاله بررسی می‌شود مفاهیمی را که شاعران و نویسندگان دوران کهن سده‌های هجری با بن مایه‌های اجتماعی در آثار خویش به کار برده‌اند، متناسب با اوضاع حکومت وقت بوده است و به همین دلیل به اصول نظام ظالمانه اقتصادی - اجتماعی عصر خود اعتراض کرده‌اند.

در این نوشتار، به شکل‌گیری فرهنگ ادبی دوران کهن مان اشاره‌ای می‌شود که فرهنگ ادبی کلاسیک ما در شرایط سنتی فئودالی پدرشاهی و وضعیت رکود تاریخی پدید آمده، زندگی کرده است و تکامل یافته است و به ناچار زخم‌های عمیقی از دردهای سرکوفته، آهها و اشکهای بی امید، تسلیم‌های تملق‌آمیز و فرومایگی‌ها با خود دارد، ولی به این نکته مهم نیز در این مقاله پرداخته شده است که نباید نادیده بگیریم آثار ادبی نثر و نظم به ویژه آثار منظوم کلاسیک ما، با آن مهارت و قدرت هنری‌اش چنان تأثیر عمیقی بر روان مخاطب خود می‌گذارد که در ارزش و اعتلای هنری‌اش نمی‌توان تردیدی کرد.

در این مقاله اشاره شده است که بی‌عدالتی‌های اجتماعی و اختلاف طبقاتی سخنی تازه نیست، بلکه ریشه در گذشته‌های بس دور تاریخ خونبار این سرزمین دارد. در آثار منظوم و نثر ادب فارسی، فریاد اعتراض را از پس دیوار قرون می‌شنویم و به این باور می‌رسیم که ادب فارسی تنها ادب ستایشی نبوده است، بلکه در همان دوران بودند مردان و زنانی که در نهایت ظلم و بیرحمی حکومتگران وقت، دیدگاه‌های اجتماعی خود را در آثارشان بیان می‌داشتند.

در این مقاله نقطه نظرهای برخی از رجال سیاسی، درباری و نیز عرفانی در باب مسائل اجتماعی به تحلیل در آمده است. از جمله دیدگاه‌های اجتماعی غزالی و خواجه نصیر طوسی به تناسب مورد بررسی قرار گرفته است. شیخ نجم‌الدین کبری عارف و فیلسوف معروف قرن ششم نیز در کتاب «مرصادالعباد من المبدء الی المعاد» طبقات اجتماعی زمان خود را به خوبی تبیین کرده است، و این نشان دهنده آن است که معدودی از گویندگان دوران رکود تاریخی ما چه خوب و چه صریح و روشن دیدگاه‌های خود را در پیرامون خصوصیات روحی، فکری و شخصیتی طبقات اجتماعی بیان داشته‌اند. شیخ نجم‌الدین کبری روابط مختلف مردم نسبت به یکدیگر را با نگرش و تفکری صوفیانه مورد بررسی قرار داده است که در اصل مقاله به آن پرداخته شده است. در این نوشتار به پاره‌ای از مسائل اجتماعی از جمله تعاملات قدرتمندان زر و زور با زیردستان، خراج و نحوه گرفتن آن، مظالم و مفسد ناشی از قدرت‌های کاذب، وضعیت کشاورز و کشاورزان و مناسبات زمینداران با آنها، از نقطه نظر شاعران و گویندگان کهن این سرزمین به تفصیل با ذکر شواهد و منابع ترسیم شده است.